

Asia: VN/24963/2022

Rikosprosessin sujuvoittamista arvioineen työryhmän muistio

1. Esitutkintaprosessia koskevat kehittämissuositukset

Viranomaisarkinto rikosilmoituksen kirjaamisessa

Yleistä työryhmän mietinnöstä

Rikosprosessin tehostamista on viime vuosina pohdittu monissa oikeusministeriön asettamissa hankkeissa ja työryhmissä. (Matti Tolvanen: Rikosketjun LEAN-hanke - selvityshenkilön raportti 2020:6, Rikosprosessin tehostamismietintö 2022:14 ja Oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistio 2022:39). Nyt lausuttavana olevan työryhmän tavoitteena on ollut arvioida keinoja rikosprosessin sujuvoittamiseksi erityisesti käytännön toimijoiden näkökulmasta. Muistiossa on sinänsä useita kannatettavia ehdotuksia. Yleisellä tasolla olisi kuitenkin harkittava, edellyttääkö rikosprosessin tehostaminen laajempaan menettelyjen uudistamista yksittäisten toimenpiteiden sijaan. Nykyinen laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (ROL) on tullut voimaan vuonna 1997, ja sen menettelysäännöt on laadittu aikana, jolloin vakavien rikosten oikeudenkäynnit olivat nykyistä paljon yksinkertaisempia ja suppeampia. Lähtökohtana on tuolloin ollut korkeintaan muutaman päivän yhtäjaksoinen rikosoikeudenkäynti, joka on painottunut henkilötodisteluun ja jossa kaikki asianosaiset ovat olleet samanaikaisesti paikalla. Nykyisin iso osa yksinkertaisista rikosasioista käsitellään yksinkertaistetuissa menettelyissä (sakkomenettelyt, kirjallinen menettely jne.), ja ainakin suurimmissa käräjäoikeuksissa monta päivää tai jopa kuukausia kestävä pääkäsitely on arkipäivää.

Kaikessa rikosketjua ja rikosprosessia koskevassa uudistamistyössä tulisi ottaa huomioon sähköiset toimintatavat ja digitaalisuus. Sähköisiä järjestelmiä ja toimintatapoja tulisi kehittää toiminnan tehokkuutta edistäviksi ja tukeviksi. Tällä hetkellä käytössä olevat järjestelmät - myös rikosasioissa myöhemmin käyttöön tuleva AIPA - sisältävät paljon tarpeetonta manuaalista työtä kuten skannaamista ja kirjaamista, ja useampia työvaiheita tulisi sähköistää ja automatisoida. Julkishallinnossa esimerkiksi Verohallinnon digitalisointi ja sähköinen asiointi vaikuttaa toteutuneen hyvin ja työtä tehostaen, kun taas huonoja esimerkkejä löytyy muun muassa terveydenhuollosta (Apotti). Muistiossa ehdotettuja ja muitakin sähköisen menettelyn, digitalisaation ja tekoälyn tuomia mahdollisuuksia toiminnan tehostamiseksi tulisi tarkastella kokonaisvaltaisesti koko rikosketjun osalta. Tuomion laatimisen ja asiakirjahallinnan lisäksi oikeudenkäyntien ja niiden liittyvien aineistojen kasvaessa erilaiset organisoituihin, suurien datamäärien hallintaan, datan etsimiseen ja

löytämiseen sekä tekstintuottamiseen liittyvät sähköiset apuvälineet (sovellukset, järjestelmät, tekoäly) tehostaisivat toimintaa.

Tuomioistuinten välillä on merkittäviä eroja rikosasioiden laajuudessa, laadussa ja käsittelyajoissa. Rikosprosessin tehostaminen valtakunnallisesti edellyttää asioiden käsittelyn tasaisempaa jakautumista. Muistiossa ei oteta kantaa forum -säännösten uudistamiseen eikä muihin vaihtoehtoihin ruuhkautuneimpien tuomioistuinten tilanteen helpottamiseksi. Tämä näkökulma tulisi kuitenkin jatkovalmistelussa ottaa huomioon.

Lainsäädännöllisten muutosehdotusten lisäksi mietinnössä esiin tuotu yhteistyö koko rikosprosessiketjun eri toimijoiden kanssa on syytä pitää mielessä ja sitä tehostaa. Helsingissä on saatu hyviä kokemuksia yhteistyöstä poliisin, syyttäjien, asianajajien ja oikeusavustajien yhteisessä työryhmässä käytännön ongelmien selättämisessä. Tämän kaltaista yhteistyötä tulisi tehostaa valtakunnallisesti muun ohessa myös pienempien rikosasioiden tarkoituksenmukaiseksi käsittelemiseksi ja lukuisten samaan vastaajaan kohdistuvien haastehakemusten vähentämiseksi ja näin haastamisen tehostamiseksi (ns. tj/toinen juttu-ongelma, jossa samalle vastaajalle pannaan vireille lukuisia haastehakemuksia lyhyin väliajoin).

Esitutinnan aloittamista edeltävät toimenpiteet

-

Esitutkintatoimenpiteiden suhteuttaminen

6 Esitutkintaprosessiin liittyvät ehdotukset (s. 24-44)

Mietinnössä ehdotettu ”esitutkintatoimenpiteiden suhteuttaminen” asian laatuun ja vakavuuteen sekä toimenpiteistä aiheutuviin kustannuksiin on lähtökohtaisesti kannatettavaa. Avoimeksi on kuitenkin jäänyt, miten suppeampi esitutkinta on tarkoitus yhteensovittaa esitutinnan jälkeiseen prosessiin, ja mitä suppeampi esitutkinta tarkoittaa käräjäoikeusvaiheessa. Mikäli suppeassa esitutkinnassa tutkittu asia tuodaan syyttäjän toimesta täysimittaiseen rikosoikeudenkäyntiin, vaarana on, että siitä syntyy lisätutkintojen kautta kuormitusta käräjäoikeusvaiheessa ottaen huomioon, että tuomitsemiskynnys pysyy kuitenkin ennallaan. Tässä yhteydessä on syytä nostaa esiin tarve kiinnittää huomiota myös jo nyt esillä olevien ongelmien lisäksi asianosaisten kielellisten oikeuksien toteutumisen turvaaminen.

Helsingin käräjäoikeus pitää parempana vaihtoehtona jäljempänä mainittua ”nopeutettua menettelyä” (Ruotsin malli), joka koskee kaikkia rikosketjun eri vaiheita. Sinänsä estettä ei ole sille,

että suhteutetuilla esitutkintatoimenpiteillä tutkitut asiat vietäisiin muihin prosesseihin kuin täysimittaiseen oikeudenkäyntiin, esim. sakkomenettelyyn.

Esitutinnan muotomääräykset

-

Esitutinnan toimittamatta jättäminen ja lopettaminen

-

Esitutinnan keskeyttäminen

-

Esitutinnan rajoittaminen

Esitutinnan rajoittaminen

Käräjäoikeus toteaa, että rajoitettaessa esitutkintaa on tarpeen vähintään fraasimuotoisen rajaamispäätöksen antaminen. Tällaista päätöstä edellyttää myös oikeudenkäynneistä rikosasioissa annetun lain 7 luvun mukaisen asianomistajan yksin ajaman rikosasian vireille saattaminen. Esitutkintaa ei lähtökohtaisesti tulisi rajoittaa pelkästään ilmoittajan myöhemmän passiivisuuden nojalla. Ehdotus saattaisi asettaa kaikkein heikommassa asemassa olevat rikosten uhrit entistä huonompaan asemaan. Kannatettavaa on valtakunnallinen yhdenmukaistaminen ja poliisi-syyttäjä-yhteistyön lisääminen siitä näkökulmasta, että perusteita sovelletaan tarkoituksenmukaisella ja asianosaisten oikeusturvan huomioon ottavalla tavalla myös tulevaa oikeudenkäyntiä silmällä pitäen tilanteissa, joissa jokin osa tutkittavana olevasta tapahtumasta kuitenkin johtaa syytteesen.

Perusteluvollisuus, valtakunnalliset fraasimallit esitutkintaviranomaisten ratkaisuisa

-

Oikeuksien ja velvollisuuksien ilmoittaminen kuultavalle

-

Menettämisseuraamusten täytäntöönpanotehtävien jaon arviointi

-

2. Kevennettyjä rikosasioiden menettelyjä koskevat kehittämissuositukset

Sakkomenettelyn kokonaisuudistus ja muut sitä koskevat ehdotukset

7.1 Sakkomenettely

Työryhmän muistiossa on ehdotettu sakkomenettelyn kokonaisuudistusta, sakkomenettelyssä annettavan suostumuksen välttämättömyyden arviointia, soveltamisalan laajentamista, sakkomenettelyssä määrättävän enimmäisseuraamuksen arviointia, päihdekustannusten korvausvelvollisuuden mahdollisuutta sekä sähköisen tiedoksiantomenettelyn käyttöönottoa (kohdat 7.1.1.–7.1.6, s. 48–55). Kokonaisuudistus on kannatettava.

Sakkomenettelykokonaisuus muutoksenhakuineen on kokonaisuutena osin epäselvä. Erityisesti sakkomääräyslajien moninaisuus ja muutoksenhaun eri määräajat sakkomääräyslajista riippuen aiheuttavat epäselvyyttä. Epäselvyyttä käytännön kokemusten perusteella aiheutuu myös siitä, onko jokin asia käsiteltävä normaalina muutoksenhakuasiana vai onko se käsiteltävissä myös ylimääräisenä muutoksenhakuasiana. Toimivallan jako ylimääräisessä muutoksenhaussa kärjäoikeuden ja korkeimman oikeuden välillä on osin epäselvä ja osin myös epätarkoituksenmukainen. Jälkimmäisestä esimerkkinä se, että korkein oikeus tutkii esimerkiksi päiväsakon rahamäärää koskevan ylimääräisen muutoksenhaun.

Kärjäoikeudessa sakkovalitusasiat ovat asian valmisteluvaiheessa etenkin pääkäsittelyyn päätyessään asian laatuun ja laajuuteen nähden työläitä. Tämä johtuu erityisesti siitä, että maallikko useimmiten ilman avustajaa ajaa lyhyessä valitusajassa omaa asiaansa itse useinkaan kykenemättä osoittamaan selvästi valituksen kohdetta tai sen perusteita. Jos jo oikeudenhoidon ammattilaiset kokevat sakkomenettelyn osin hyvin epäselväksi, on se sitä myös maallikoille. Valitusasiat vaativat useimmiten täydentämistä vähintään yhden kerran. Kun syyttäjä on antanut asiassa vastauksensa, osapuolia on usein vielä tarve lausuttaa jostakin kysymyksestä ennen ratkaisun tekemistä. Osassa asioista on myös toimitettava pääkäsittely, jossa tyypillisesti kuullaan poliisitodistajaa. Sakkovalitusasioiden pääkäsittelyt ovat kestoltaan lyhyitä ja ratkaisu on tyypillisesti julistettavissa heti istunnon jälkeen. Osassa tapauksia valittaja saattaa kuitenkin jättää saapumatta paikalle, jolloin valitusasia jätetään sillensä. Tällaisissa tapauksissa asian käsittelyyn on kuitenkin jouduttu sitomaan tuomioistuimen, syyttäjän sekä usein myös poliisin ja mahdollisesti tulkkauspalvelunkin resursseja. Oikeudenkäyntimaksua sakkovalitusasioiden käsittelystä tuomioistuimissa ei peritä.

Helsingin kärjäoikeuden käytännön kokemuksen mukaan tulkkauksen ja käännösten puuttuminen tai ongelmat niissä sakkomenettelyvaiheessa ovat aiheuttaneet epäselvyyttä sakon saajissa. Tämä taas on osaltaan saattanut aiheuttaa tarvetta hakea muutosta heille määrättyihin sakkoihin.

Kärjäoikeus toteaa, että kokonaisuudistuksessa olisi syytä arvioida ja kiinnittää huomiota vieraskielisten asianosaisten tosiasiallisiin mahdollisuuksiin saada oikea käsitys asiasta, jossa hän on sakon saajana tai asianomistajana. Käytännön tilanteiden myötä kärjäoikeudessa on herännyt epäily siitä, että osa valituksista johtuu henkilön kielellisistä haasteista ymmärtää menettelyä ja hänelle annettua sakkoa. On ollut eteen tilanteita, joissa sakon saaja ei ole vaikuttanut ymmärtäneen, mistä ja millä perusteella sakko on määrätty sekä mitä sakkomenettely ja tuomioistuinkäsittelystä luopuminen tarkoittaa. Kärjäoikeus käännettää sakkoasiakirjat ja muut tarpeelliset oikeudenkäyntiasiakirjat asianosaisten äidinkielelle tai muulle hänen ymmärtämälleen kielelle. Sakkomenettelyssä annetun sakon muutoksenhaku vaihe täysimääräisine käännytysineen ja tarvittavine tulkkaustoimineen on asian laatuun ja laajuuteen nähden usein erittäin työlästä.

Kielelliset haasteet ovat johtaneet siihen, että jo valituksen perusteiden ymmärtäminen voi toisinaan olla hyvin työlästä. Käräjäoikeuden toimiessa muutoksenhakuasteessa etenkin vieraskielisten valittajien laatimat valitukset ja niiden ymmärtäminen ovat haaste. Asianosainen on usein itse ilman lainoppinutta avustajaa saattanut asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi itse ymmärtämällään kielellä.

Käräjäoikeus toteaa, että ehdotettu suostumuksen välttämättömyys saattaisi vaikuttaa muutoksenhakuasioiden määrän kasvuun, kun sakkomenettelyyn tyytymättömät asianosaiset valittaisivat sakkopäätöksestä. Mikäli rikosasian saattaminen ratkaistavaksi rikosprosessissa edellyttäisi nimenomaista kieltäytymistä sakkomenettelystä, jo tällä hetkellä käsiteltävien sakkovalitusasioiden perusteella on syytä olettaa, että menettelyyn tyytymättömät osapuolet hakisivat muutosta käräjäoikeudesta. Näin siinäkin tapauksessa, että he olisivat voineet myös kieltäytyä sakkomenettelystä ihan alkuvaiheessa. Käytännön kokemusten perusteella sakon saaneiden valituksista on pääteltävissä, ettei suostumuksen merkitystä ole aina täysin selvitetty taikka he eivät ole sitä lopulta ymmärtäneet, ja tästä syystä he haluavat saattaa asian käsiteltäväksi pääkäsittelyssä. Valituksissa vedotaan aina silloin tällöin suostumuksen puutteeseen. Käräjäoikeuden arvion mukaan, mikäli sakkomenettely tulisi sovellettavaksi, jollei asianomaiset siitä nimenomaisesti kieltäytyisi, valitusasioiden määrä oletettavasti kasvaisi. Suostumuksen merkitys tulee arvioida huolella.

Soveltamisalan laajentamisessa on nostettu esiin joko sakkomenettelyssä sallitun enimmäisrangaistuksen nostaminen yhteen vuoteen kuuteen kuukauteen tai kahteen vuoteen vankeutta taikka sakkomenettelyssä sallittavien, erikseen säädettävien rikosnimikkeiden lisäämistä, joissa enimmäisrangaistus on yli kuusi kuukautta vankeutta. Muistiossa on erikseen todettu, että sakkomenettelyn laajentaminen saattaisi lisätä muutoksenhakua. Määrän lisääntyminen ei käräjäoikeuden käsityksen mukaan tulisi olla niiden työläys ja asian laatu huomioon ottaen uudistuksen tavoiteltava seuraus, kun todellinen tavoite on sujuvoittaa ja nopeuttaa prosessia sakkovalituksen soveltamisalaan kuuluvissa rikosasioissa. Selvän ja yksinkertaisen asian käsittely tavallisessa rikosprosessissa voi olla yksinkertaisempi ja joskus nopeampikin keino asia saada asia ratkaistuksi.

Sakkomenettelyssä määrättävän enimmäisseuraamuksen osalta ehdotus liittyy lähinnä menettämisseuraamuksen euromääräisen rajan nostamiseen ja liittyy muistion perusteella etenkin ympäristörikosasioihin. Tältä osin esitys on kannatettava.

Päihdetutkimusten korvausvelvollisuuden määrittäminen myös sakkomenettelyssä on perusteltua muistiossa lausutuun perustein.

Suppea esitutkinta

-

Epäillyn paikallapysymisvelvollisuus haasteen tiedoksiantoa varten, syyttjähaasteet ja pikaoikeudenkäynnit

7.3 Epäillyn paikallapysymisvelvollisuus tiedoksiantoa varten ja syyttjähaasteet

Käräjäoikeus kannattaa syyttjähaasteiden antamisen lisäämistä ja niitä koskevan menettelyn kehittämistä.

Helsingissä syyttjähaasteiden määrä on merkittävästi vähentynyt koronapandemian aikana, eikä se ole edelleenkään noussut sitä edeltävälle tasolle. Käytyjen keskustelujen perusteella syinä kehitykselle on löydetty tiettyjen rikostyyppien väheneminen mutta myös tiedon puute ja jossain määrin myös asenne ketjun alkupäässä poliisin ja syyttjän välillä. Syyttjähaasteita koskevan motivaation kasvattamisen merkitystä ei voi aliarvioida, sillä ongelmat siirtyvät ketjun loppupäähän rikosasioiden jäädessä pyörimään vireille käräjäoikeuteen ja etsintäkuulutusjärjestelmään syyteoikeuden vanhentumiseen saakka. Koulutuksen merkitystä on myös syytä korostaa, sillä puutteelliset tiedot asiakirjoissa sekä tiedoksiannoissa (esim. kieli ja tulkkaus) lisäävät tarpeettomasti työtä ennen pääkäsittelyä. On syytä ottaa myös selvitetäväksi, missä määrin syyttjähaasteita on mahdollista sekä tarkoituksenmukaista käyttää Suomessa asuvien vaikeasti tavoitettavien vastaajien asioissa.

7.4 Pikaoikeudenkäynnit

Käräjäoikeus yhtyy mietinnön näkemykseen siitä, että pikaoikeudenkäynnit voisivat olla käyttökelpoisia tietyissä tilanteissa. Pikaoikeudenkäynnin käyttöä tulisi harkita tapauskohtaisesti ja jos siihen päädytään, käytössä tulisi olla laissa nykyistä pidempi kiinnioloaika, jotta syyteasia saadaan asianmukaisesti hoidetuksi. Yhteisistä pelisäännöistä tulisi sopia eri toimijoiden välillä.

Rikosasioiden nopeutettu käsittely (Ruotsin malli)

7.5 Rikosasioiden nopeutettu käsittely (Ruotsin malli)

Käräjäoikeus pitää ehdottoman kannatettavana, että Suomessakin selvitetään mahdollisuutta ottaa käyttöön mietinnössä selostettu ns. nopeutettu menettely, joka otettiin Ruotsissa valtakunnalliseen käyttöön 1.1.2023. Prosentuaalisesti menettely on koskenut huomattavaa osaa eli 37 prosenttia kaikista pilotoivien käräjäoikeuksien rikosasioista. Siinä saavutettu mediaani käsittelyaika (7,1 viikkoa teosta käräjäoikeuden tuomioon) olisi huima parannus nykyiseen ja vähentäisi huomattavasti hallinnollista kuormitusta joka syntyy, kun jutut jäävät vuosikausiksi pyörimään rikosoikeusketjun eri vaiheisiin.

Uudistusta harkittaessa ja Ruotsin tilannetta seurattaessa on kuitenkin tarkkaan mietittävä sitä, miten käräjäoikeuksiin pystytään luomaan kaikkien muiden päivystysluonteisten juttujen lisäksi nopeutetun käsittelyn edellyttämä massiivinen päivystysjärjestelmä. Jo nyt erilaisen määräajat luovat suuria paineita resurssien tehokkaan käytön ja henkilöstön jaksamisen yhteensovittamiseksi. Tuomioistuimien käytössä ei ole samanlaisia sovelluksia kuin muilla yhteiskunnan sektoreilla tuotannollis-taloudellisen läpivirtauksen mahdollistamiseksi. Päivystysluonteisten prosessien määrää ei voida ainakaan suurimmissa tuomioistuimissa lisätä, jollei käyttöön saada asianmukaisia järjestelmiä päivystyksen suunnitteluun ja organisointiin.

3. Rikosasioiden sovittelua koskevat kehittämissuositukset

Sovittelumahdollisuuden tunnistaminen, esitutkinnan toimittaminen ja asianosaisten suostumukset

-

Rikosasioiden sovittelu tuomioistuimissa

8 Sovittelun lisääminen (ehdotukset s. 67 – 71)

Työryhmän tavoin myös käräjäoikeus suhtautuu epäilevästi tuomioistuinsovittelun käyttöönottamiseen rikosasioissa. Tuomioistuinsovittelu ei todennäköisesti juurikaan tehostaisi toimintaa vaan veisi resursseja entisestään. Tärkeämpää olisi saada esim. lähisuhdeväkivaltaan, lähestymiskieltojen rikkomiseen ja vainoamiseen liittyvät tapaukset nopeasti oikeudenkäyntiin, mikä vähentää tilanteiden eskaloitumista ja uusien tapausten syntyä. Lähisuhdeväkivallassa ja terveyttä tai henkeä uhkaavassa lähestymiskieltoasiassa sovittelu ei tule kysymykseen.

Sinänsä on kyllä syytä pohtia, millä tavalla esimerkiksi pienet pahoinpitelyt ja nuorten tekemät rikokset saadaan nykyistä nopeammin soviteltavaksi suoraan asianosaisten kesken valvotussa menettelyssä. Niissä tapauksissa, joissa sovittelusta on hyötyä, sovittelu tulee hoitaa edelleen tuomioistuinten ulkopuolella rikosketjun alkupäässä.

4. Syyteneuvottelua koskevat kehittämissuositukset

Käyttö, soveltamisala ja ajoitus

Ehdotettu tunnustamisoikeudenkäyntien soveltamisalan laajentaminen on kannatettavaa. Ainakin törkeä huumausainerikos ja työperäinen törkeä ihmiskauppa tulisi saada soveltamisalan piiriin.

Esimerkiksi törkeissä huumausainerikoksissa tulee usein arvioitavaksi rangaistuksen lieventäminen oman rikoksen selvittämisen johdosta. Menettely on käytännössä hyvin lähellä tunnustamisoikeudenkäyntiä ja voi johtaa rangaistuksen mittaamisessa lähes samaan lopputulokseen kuin tunnustamisoikeudenkäynti.

Törkeissä huumausainerikoksissa näyttö koostuu usein salaisten pakkokeinojen avulla hankitusta näytöstä eli ennen kuin epäiltyä on otettu kiinni, eikä hänen kantansa asiaan ole vielä tiedossa. Salaisten pakkokeinojen avulla tehtäviin tutkintatoimenpiteisiin syyteneuvottelumenettely ei tuo säästöjä. Syyteneuvottelulla voidaan kuitenkin saavuttaa prosessiekonomisia hyötyjä prosessin myöhemmissä vaiheissa. Syyteneuvottelu saattaa jossain määrin vähentää myös kiinniottojen jälkeen tapahtuvia esitutkintatoimenpiteitä.

Erityisesti laajoissa rikosasioissa tulisi ehdottomasti harkita myös syyteneuvottelun ulottamista koskemaan oikeustositseikkojen tunnustamista tai muita tutkintaa edesauttavia toimenpiteitä. Hovioikeuskäytännössä esimerkiksi tietyn nimimerkin käyttämisen tunnustaminen on saattanut johtaa rangaistuksen lieventämiseen, vaikka teko muuten olisi ollut kiistetty. Tapauksessa KKO 2022:11 Korkein oikeus hyväksyi rangaistuksen lieventämisperusteeksi sen, että A oli edistänyt rikoksensa selvittämistä avaamalla laitteiden salauksia tutkijoille ja näin ainakin jossain määrin helpottanut esitutkintaa.

Oikeuskäytäntö on kuitenkin näiltä osin epäyhtenäistä eikä selvää ole, missä olosuhteissa ja mistä seikoista on mahdollista saada ja kuinka paljon lievennystä. Syyteneuvottelun ulottaminen koskemaan oikeustositasiaan liittyviä seikkoja ohjaisi riidattomien seikkojen selvittämiseen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa prosessia ja edistäisi vastaajien yhdenvertaisuutta. Vastaajat saavat vahvistuksen sille, että selvittäminen huomioidaan seuraamuksessa, ja syyttäjät voivat paremmin luottaa siihen, että seikat pysyvät riidattomina myös tuomioistuinvaiheessa.

Syyteneuvottelumenettely on jo nyt ulotettu oikeustositseikkoihin joissain maissa, ja asiaa on syytä pohtia myös Suomessa samalla kun rikosepäilyn valmistelua tehostetaan selvittämällä seikkojen riidattomuus/riitaisuus nykyistä paremmin jo esitutkintavaiheessa.

Helsingin käräjäoikeus pitää viranomaisen luona tapahtuvan videoneuvottelun sallimisen ulottamista tunnustamisoikeudenkäynteihin hyvin tarpeellisena uudistuksena muun muassa menettelyn helpottamiseksi ulkomaisten vastaajien kohdalla.

Seuraamusharkinta ja rikosasiaan liittyvät vaatimukset sekä asianomistajan rooli ja suostumus menettelyyn

-

5. Hallinnollisia seuraamuksia koskevat kehittämissuositukset

Rangaistusluonteisten hallinnollisten seuraamusten tehokas hyödyntäminen ja uudet mahdollisuudet

10 Hallinnolliset seuraamukset

Käräjäoikeus pitää työryhmän näkemyksen mukaisesti tarpeellisenä pohtia sitä, voisiko vähäisissä erikseen määritellyissä rikkomuksissa käyttää nykyistä enemmän rangaistusluonteisia hallinnollisia seuraamuksia rikosprosessissa määrätyn rangaistuksen sijaan. Rikosoikeudellisen prosessin tulisi yhteiskunnassa olla viimesijainen ratkaisukeino, eikä oikeusturva välttämättä edellytä, että vähäisten rikkomusten osalta olisi käytössä rikosprosessin kaltainen kallis ja perinpohjainen menettely.

6. Rikosprosessia tuomioistuimissa koskevat kehittämissuositukset

Automatisoitu muistutusjärjestelmä pääkäsittelyjen peruuntumisen ehkäisemiseksi

-

Oikeudenkäynnin tiedoksiantosäätely - puhelintiedoksiannon käyttöalan laajentaminen haasteen tiedoksiannossa, sähköinen tiedoksiantomenettely

-

Lykkäyssäännöstö ja noudon kiinnioloaika

12 Pääkäsittelyjen peruuntumista vähentävät ehdotukset (s. 80-94)

Pääkäsittelyjen peruuntuminen on iso ongelma, joka vähentää rikosprosessien tehokkuutta suuressa määrin Helsingin käräjäoikeudessa. Peruuntuminen on tilastojen mukaan yleisempää kuin muissa pääkaupunkiseudun käräjäoikeuksissa. Peruuntumisia aiheuttaa sekä se, ettei henkilöillä ole osoitetta tai heitä ei tavoiteta haastettavaksi tai kutsuttavaksi, että kutsuttujen poisjääminen istunnoista. Viime vuosina peruuntumisiin on yritetty puuttua kouluttamalla ja ohjeistamalla ratkaisijoita aiempaa enemmän. Myös työparien käytössä olevia hyviä käytänteitä on pyritty jakamaan kaikkien tietoon. Haastemiesten ja poliisien kanssa on otettu käyttöön tehostettuja menettelyjä haastamisen onnistumiseksi. Lisäksi on sovittu käytänteistä poliisin ”nuorisoryhmän” kanssa, jotta asiat saadaan käsittelyyn laissa säädetyissä lyhyissä määräajoissa.

Helsingin kärjäoikeudessa käytetään paljon käsittelyjen ”pilkkomista” niin, että henkilötodistelua vastaanotetaan pääkäsittelyjen ulkopuolella tai aloitettua pääkäsittelyä lykätään jonkun asianosaisten jäätyä pois. Pilkkomisen myötä asianosaisten ja kuultavien ei tarvitse tulla useita kertoja kärjäoikeuteen jonkun jäätyä pois. Usein pilkkominen on ainoa keino saada monia asianosaisia tai kuultavia sisältävät jutut ylipäänsä käsiteltyä. Kysymyksessä ei kuitenkaan ole etenkään tuomarityötä tehostava keino, koska juttuun syventyminen useamman kerran ennen sen ratkaisemista vie paljon turhaa aikaa ja energiaa, ja käytetty resurssi yhtä rikosasiaa kohden moninkertaistuu. Se myös tarkoittaa sitä, että työparien juttupinoissa on puoliksi käsiteltyjä asioita, joihin perehtyminen ja sisään pääseminen vie aikaa kansliahenkilökunnan vaihtuessa. Tuomariresurssien osalta pilkottu juttu on aina sidoksissa jutun aloittaneeseen tuomariin, mistä juttujen joustava hoitaminen osastotasolla kärsii. Kun samaan aikaan myös syyttäjälaitoksella on isot ruuhkat ja resurssipulaa, uuden istuntopäivän saaminen pilkotulle jutulle on myös haastavaa.

Asianosaisten noutoja istuntoihin käytetään Helsingin kärjäoikeudessa runsaasti ja myös ne kuormittavat osastoja, koska vaikeasti tavoitettavissa oleva asianosainen tai todistaja määrätään yleensä otettavaksi kiinni milloin vain, ja kun kiinniotto onnistuu, istunto on pidettävä viiden päivän sisällä. Monissa tapauksissa tämä on kuitenkin ainoa keino saada istunto ylipäänsä onnistumaan.

Muistiossa ehdotetut automaattinen muistutusjärjestelmä, puhelintiedoksiannon käyttöalan laajentaminen ja sähköinen tiedoksiantomenettely olisivat kaikki tervetulleita uudistuksia, mutta ratkaisisivat vain osan ongelmasta. Iso osa peruuntumisista johtuu siitä, ettei henkilöillä ole osoitetta tai pysyvää puhelinnumeroa. Myös jo haastettujen vastaajien poisjääminen on hyvin yleistä, ja mainitut keinot parantavat vain niiden istuntoon saapumista, jotka eivät halua vältellä oikeudenkäyntejä.

Poissaolokäsittelyjen soveltamisalan laajentamisella yhteen vuoteen olisi suurempi merkitys peruuntumisten ehkäisyssä. Erityisesti se voisi koskea pienempiä talousrikoksia, joissa keskeinen näyttö on usein kirjallista, ja henkilötodistelulla vähäisempi merkitys. Toisaalta talousrikosten vastaajilla on usein asiamiehet, jolloin jo nykyisenkin lainsäädännön nojalla voidaan tuomita yli yhden vuoden vankeusrangaistus rikoksista, joiden enimmäisrangaistus on alle 6 vuotta.

Kärjäoikeus huomauttaa, että silloin, kun vastaajalla on asiamies ja hänet on kutsuttu istuntoon itse tai asiamiehen edustamana mahdollistaa siis pitkänkin vankeusrangaistuksen tuomitsemisen jo nykyisenkin lainsäädännön nojalla, eikä tässä ole kysymys poissaolokäsittelystä, kuten mietinnössä virheellisesti todetaan.

Kärjäoikeus ehdottaa harkittavaksi, voisiko syyttäjälle säätää nykyistä laajemmat mahdollisuudet harkita syytteen peruuttamista tilanteissa, joissa vastaaja on ollut jo vuosikausia täysin tavoittamattomissa ulkomailla (EU-maiden ulkopuolella). Tällaiset jutut jäävät nyt kärjäoikeuteen kiertämään vuosiksi, ja tuomareilla on velvollisuus ainakin jonkinlaisissa sykleissä yrittää niitä käsitellä. Pitkä vanhentumisaika esimerkiksi törkeissä pahoinpitelyissä voi tarkoittaa, että kerran

Suomessa käyneen jossain päin Aasiaa asuvan (tai jo edesmenneen) vastaajan kapakkatappeluasia voi pyöriä käräjäoikeudessa lähes 20 vuotta

Lykkäyssäännöstö ja noudon kiinnioloaika

Käräjäoikeus pitää kannatettavana noudon kiinnioloajan pidentämistä seitsemään vuorokauteen viidestä vuorokaudesta. Lisäaika mahdollistaisi asioiden tehokkaamman käsittelyn, kun muut asianosaiset on helpompi saada samaan oikeudenkäyntiin eikä asiaa tarvitse enää lykätä.

Lykkäystä ja noutoa koskevan sääntelyn tehokkaampi soveltaminen edistäisi pääkäsittelyiden toteutumista suunnitellusti. Tämä edellyttää koko rikosketjun kattavaa yhteistyötä sekä koulutusta eri prosessikeinoista.

rat

Poissaolokäsittelyjen soveltamisala

-

Kirjallisen menettelyn käyttöala, soveltaminen ja yhdenmukaisuus

13 Kirjallisen menettelyn laajentaminen (s. 95-97)

Käräjäoikeus kannattaa ehdotusta siitä, että kirjallisessa menettelyssä voitaisiin käsitellä sellaisia rikoksia, joista ankarin säädetty rangaistus on neljä vuotta vankeutta ja menettelyssä voitaisiin tuomita enintään yksi vuosi vankeutta. Muutoksen perusteella mitään yksittäistä rikosnimikettä tai -lajia ei tule myöskään rajata menettelyn ulkopuolelle.

Helsingin käräjäoikeus ratkaisee tilastojen valossa vain vähän asioita kirjallisessa menettelyssä. Syitä tälle on selvitetty, ja ne ovat osaksi juuri niitä, joita muistiossa on tuotu esiin. Käräjäoikeus tarkastaa edellytykset jutun tullessa vireille ja siirtää asian pääkäsittelyyn niiden jäädessä puuttumaan. Syyttäjät panevat vireille asioita kirjallisessa menettelyssä kuitenkin myös tilanteissa, joissa saman vastaajan epäillään lyhyin väliajoin lukuisia pieniä rikoksia. Nämä tulevat käräjäoikeuteen vireille usein erillisinä haastehakemuksina johtuen osin teknisistä haasteista mutta myös johtuen syyttäjille asetetuista aikataulutavoitteesta nopean toiminnon käsiteltävissä asioissa. Kun käräjäoikeudessa on jo vireillä useita saman vastaajan asioita ja pahimmillaan eri aikaan annetuilla haasteilla tiedoksiannossa, kirjallinen menettely uusissa yksittäisissä asioissa ei tule käytännössä onnistumaan. Vastaaja suostuu helposti kirjalliseen menettelyyn esitutkintaviranomaisen tätä tiedustellessa, mutta suostumusta käräjäoikeus ei saa. Tämän kaltainen tilanne myös vaikeuttaa sitä, miten vastaaja pystyy hahmottamaan hänelle syyttäjän vaatiman kokonaisseuraamuslupauksen. Asioiden saattaminen yhdellä kertaa käräjäoikeudessa käsiteltäväksi voisi edesauttaa näiden asioiden saamista ratkaistavaksi kirjallisessa menettelyssä. Käräjäoikeus kannattaa tämän ongelman

kokonaisvaltaista ratkaisemista ja keinojen pohtimista tähän (ns. tj-ongelma, jossa samalla vastaajalla on samaan aikaan vireillä lukuisia eri haastehakemuksia).

Perusteluvollisuus ja valtakunnalliset fraasimallit tuomioistuinten ratkaisuisa

14 Perusteluvollisuuden keventäminen ja fraasien laajempi käyttö (s. 98 – 99)

Käräjäoikeuden arvion mukaan valtakunnalliset fraasit voivat joissakin tapauksissa nopeuttaa asian ratkaisemista, vaikka niiden soveltuvuus on varsin rajallista. Mallien luomista työvälineeksi ja esimerkiksi kuitenkin kannatetaan. Käräjäoikeus huomauttaa, että tällaisia fraasitoimintoja ei kuitenkaan ole suunnitteilla syksyllä 2023 käyttöönotettavaan Rikos—Aipa järjestelmää.

Harkintaan pitäisi ottaa uudelleen vuoden 2014 ehdotus suullisista perusteluista tilanteissa vähemmän vakavissa asioissa ja tilanteissa, joissa kukaan ei vaadi perusteluja kirjallisesti eikä tuomioon ole haettu muutosta.

7. Rikosasioiden valmistelua koskevat kehittämissuositukset

Preklusio ja siihen rinnastuvat keinot

15 Rikosasioiden valmistelu (s. 100 – 114)

Valmistelun tehostamisen ja parantamisen tarve on ilmeinen. Riidattomien seikkojen selvittämisen painopistettä tulisi saada jo esitutkintavaiheeseen ja viimeistään varhaiseen valmisteluvaiheeseen (esimerkiksi syyteneuvottelumenettelyn laajentaminen).

Valmistelun kehittämisessä on otettava huomioon eri juttutyypit. Erityisen laajoihin rikosasioihin ei kaikilta osin sovellu samanlaiset menettelytavat kuin tavanomaisiin yhden tai muutaman päivän käsittelyihin.

Käräjäoikeudessa erityisesti vangittujen asioissa määräaika pääkäsittelyn aloittamiselle on usein liian lyhyt, jotta asiaa voitaisiin tarpeeksi valmistella. Näin erityisesti laajoissa asioissa. Voimaan tulevan lainsäädännön mukainen kolme viikkoa ei tuo parannusta tähän.

Valmisteluun liittyen käräjäoikeus nostaa myös esiin tarpeen kansliatyön yksinkertaiseksi. Käräjäoikeus esittää pohdittavaksi, olisiko mahdollista saada asianosaisten esitutkintaan ilmoittamat vaatimukset ja niihin liittyvä todisteet sellaisinaan huomioon otettaviksi käräjäoikeudessa vaatimuksina. Kun syyttäjä ei aja asianomistajan vaatimuksia, Helsingin syyttäjä ei toimita heille tästä tietoa. Käräjäoikeus tiedustelee yksityisoikeudellisia vaatimuksia, mihin asianosainen ei välttämättä vastaa syystä, että hän kuvittelee kertaalleen esitettyjen vaatimusten tulevan sellaisinaan huomioon otettaviksi. Tämä nopeuttaisi myös jutun siirtämistä pääkäsittelyyn erityisesti tilanteissa, joissa haasteasiakirjat ja yksityisoikeudelliset vaatimukset tulee käännettä.

Todistelun ilmoittaminen sanktion ohella

-

Rikosasian vastaajan käsitys syytteen teonkuvauksesta ja todistelusta

-

Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus

-

Pääkäsittelyn ulkopuolella ennakkolisesti tapahtuva todistajan tai asianosaisen kuuleminen

-

8. Käräjäoikeuksien kokoonpanoja koskevat kehittämissuhteet

Yhden tuomarin kokoonpanon päätösvallan laajentaminen

-

Lautamiesjärjestelmän tarpeellisuus

16 Käräjäoikeuksien kokoonpanosäännöt ja lautamiesjärjestelmä (s. 118 – 120)

Ainakin laajoissa asioissa lautamiesjärjestelmästä tulisi luopua kokonaan. Tällä hetkellä lautamieskokoonpanoja käytetään laajoissakin asioissa resurssipulan vuoksi, mutta ne eivät sovellu laajojen asioiden käsittelyyn.

Laajoissa asioissa pelkästään aineisto on usein niin laajaa, ettei lautamiehillä ole käytännössä mitään mahdollisuutta riittävän kattavasti perehtyä aineistoon ja muodostaa siitä omaa kantaansa. Laajoihin asioihin liittyy myös tavanomaista useammin uusia ilmiöitä tai hankalia ja monimutkaisia oikeudellisia kysymyksiä. Puheenjohtajalta kuluu merkittävästi aikaa siihen, että istunnon jälkeen lautamiehet riittävässä laajuudessa perehdytetään aineistoon ja keskeisiin kysymyksiin. Tästä huolimatta lautamiesten keinot muodostavat aineistosta oma itsenäinen näkemys ovat käytännössä vähäiset. Laajoissa asioissa lautamieskokoonpano on puheenjohtajalle vain ylimääräinen rasite, eikä lautamiesjärjestelmän taustalla olevat sisällölliset ja ratkaisun muodostamiseen liittyvät tavoitteet toteudu laajojen asioiden käsittelyssä. Resurssien kannalta lautamieskokoonpano on edullisempi kuin useamman tuomarin kokoonpano, mutta kokoonpanoa johtavan tuomarin näkökulmasta asian käsittely yksin olisi parempi vaihtoehto kuin lautamieskokoonpanossa.

Mikäli lautamieskokoonpanoista luovutaan, on pohdittava mikä on resurssitehokas ja toimiva kokoonpanosäännöstö esimerkiksi törkeissä huumausainerikoksissa. Kolmen tuomarin käyttäminen suppeassa alle yhden päivän kestävässä (vangitun) jutussa ei ole resurssitehokasta, mutta mikäli samaa rikosnimikettä käsitellään laajassa useamman viikon kuormittavassa oikeudenkäynnissä, resurssit kolmen tuomarin kokoonpanolle tulisi aina olla saatavilla.

Yhden tuomarin kokoonpanon päätösvallan laajentaminen on perusteltua sekä tarkoituksenmukaisuuden että rikosprosessin sujuvoittamisen näkökulmasta. Ratkaisu siitä, tarvitaanko asiassa kokoonpanoa tulisi tehdä enemmän tapauskohtaisesti asian tosiasiallisen vaikeuden ja laadun eikä rangaistusasteikon perusteella. Kokoonpanosäännösten laajentamista arvioitaessa tulee ottaa huomioon myös ehdotuksessa mainitut periaatteelliset näkökulmat. Erityisesti tulee ottaa huomioon asianosaisten oikeusturva. On tärkeää varmistaa, että kaikissa kärjäoikeuksissa voidaan käyttää asianmukaisia kokoonpanoja, jotka tarjoavat riittävän asiantuntemuksen ja mahdollisuuden asian perusteelliseen käsittelyyn. Tämän vuoksi jokaiselle kärjäoikeudelle tulee varata riittävät resurssit siihen, että tuomioistuimen kokoonpanon on oikea, eikä sitä ratkaise tuomioistuimen työ- tai resurssitilanne.

9. Kehittämisehdotukset korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuja koskevista menettelyistä

Ennakkopäätöskysymysmenettely

17 Ennakkopäätöskysymysmenettely (s. 123 - 124)

Ehdotusta voidaan pitää kannatettavana.

Kärjäoikeuteen tulee säännöllisesti esimerkiksi jostain uudesta tutkintamenetelmästä (Silkkitie / ANOM), uudesta ilmiöstä (Elokapina) tai uudesta sääntelystä johtuen useiden (joskus jopa satojen) juttujen rypäs, joissa toistuu sama kysymys. Kysymys on usein ennakkoratkaisun luonteinen, minkä vuoksi hovioikeuden ratkaisu ei riittävällä tavalla voi ohjata linjata oikeuskäytäntöä. Toisaalta ennakkopäätöskysymysmenettelyllä voidaan vähentää turhia muutoksenhakuja hovioikeuteen ja asioiden palauttamista hovioikeudesta kärjäoikeuteen. Ennakkopäätöskysymysmenettely mahdollistaa jo ensi asteessa satojen samankaltaisten asioiden ratkaisemisen KKO ohjaamalla tavalla ja yhdenvertaisesti. Tyypillistä on, että uuden ilmiön edessä oikeuskäytäntö vaihtelee myös valtakunnallisesti. Kaikki asianosaiset eivät vie asioita hovioikeuteen asti. Toisaalta kärjäoikeus ei voi hovioikeuden ruuhkautumisen vuoksi odottaa vuosia KKO ennakkoratkaisun saamista.

Ns. hyppyvalituslupamenettely

-

10. Digitalisaatiota ja sähköisiä menetelmiä koskevat kehittämisehdotukset

Syyttäjälle ja esitutkintaviranomaiselle yhteinen sähköinen työskentelyalusta

18 Digitalisaatiota ja sähköisten menettelyä koskevat ehdotukset (s. 125 – 138)

Kuulustelun tallentaminen ja äänitallenteiden käytön lisääminen

Kärjäoikeus kannattaa työryhmän ehdotusta äänitallenteiden ja videotallenteiden käytön lisäämisestä. Esitutkintakertomukset tulisi edelleen litteroida sanatarkasti kirjalliseen muotoon asioissa, joissa kertomus otetaan tuomioistuimessa vastaan asianosaisten kuulemisen sijasta (alle 15-

vuotiaat asianomistajat ja tietyt alle 18-vuotiaat seksuaalirikosten asianomistajat). Lisäksi työryhmän ehdotus siitä, että tulisi erikseen arvioida sitä, tuleeko esitutkintalaissa erikseen säätää pelkän äänitallenteen laatisemisesta, on kannatettava. Pienemmissä asioissa videotallenne ei ole tarpeen, vaan mahdolliset väitteet kuulustelun epäasiallisuudesta tai kertomuksen kirjaamisesta väärin pöytäkirjaan olisi tarkistettavissa myös äänitallenteelta.

Tekoäly

Käräjäoikeus katsoo, että tekoälyn hyödyntämismahdollisuuksia tuomioistuintyöskentelyssä on syytä nopeasti ryhtyä selvittämään. Kansainvälisesti tekoälyä on onnistuneesti käytetty apuna monenlaisissa lainkäyttötehtävissä, eikä Suomen pidä jäädä viimeiseksi maaksi, jossa asiaa vakavasti tutkitaan. Tekoälyn mahdollistamat resurssisäästöt ovat huomattavasti laajemmat kuin monen muun pohdinnassa olevan keinon.

Rikosprosessiketjun viranomaisten järjestelmien tarkastelu ja kehittäminen

Työryhmän näkemystä siitä, että rikosprosessiketjun viranomaisten järjestelmäkehitystä tarkastellaan riittävän laajana kokonaisuutena yksittäisiä toimintoja koskevan järjestelmähankekehityksen sijasta, on pidettävä kannatettavana. Järjestelmiin tulisi ehdottomasti saada apuvälineet teknisiin tarkastuksiin esimerkiksi rikosten vanhentumisen osalta.

Sähköinen asiointi esitutkinnassa: sähköinen vahvistus rikosilmoituksesta asianomistajalle, esitutkintapäätös asianosaisille myös sähköisesti ja asianosaisen kuuleminen esitutkinnassa sähköisest

-

Kuulustelun tallentaminen ja äänitallenteiden käytön lisääminen

-

Rikosprosessiketjun viranomaisten järjestelmien tarkastelu ja kehittäminen

-

11. Ehdotusten vaikutukset

Lausunnonantajien mahdolliset huomiot ehdotusten taloudellisista tai muista huomioon otettavista vaikutuksista organisaation toimintaan

-

12. Muut huomiot

Muita huomioita työryhmän ehdotuksista

-

Pakkala Sirpa

Helsingin käräjäoikeus - käräjätuomarit Petra Spring, Anu Juho, Petteri Plosila, Elisa Savolainen ja Johanna Nevalainen